

Emile Durkheim, Despre sinucidre, Editura Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică, Iași, 1993, 320 pagini

Larisa-Teodora Botiș¹
Universitatea "Babeș-Bolyai"

Sursa: Revista Inovația Socială nr. 1/2014 (ianuarie-iunie)

URL stabil: <http://www.inovatiасociala.ro/articol/124/>

Publicată de: Institutul de Cercetare a Calității Vieții

Revista Inovația Socială este o revistă online creată în cadrul proiectului „Inovația Socială - Factor al dezvoltării socio-economice”, proiect coordonat de Prof.dr. Cătălin Zamfir în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Această revistă utilizează politica liberului acces la conținut, pornind de la principiul conform căruia cercetarea deschisă publicului sporește schimbul global de cunoaștere. Inovația socială este o revistă electronică pe care cititorii o pot urmări pe măsură ce este scrisă și pe care o pot scrie ei înșiși. Revista va avea o apariție bianuală, dar fără a avea o dată de apariție, ci un interval în care este scrisă. Astfel, în lunile ianuarie-iunie va fi scris primul număr, iar în lunile iulie-decembrie va fi scris cel de-al doilea număr. În perioada respectivă, pe platforma online vor fi publicate în timp real contribuțiile și dialogurile generate între cititori și contribuitori.

Prin accesarea articolelor din arhiva Revistei Inovația Socială indicați acceptarea termenilor și condițiilor de utilizare care sunt disponibile la adresa <http://www.inovatiасociala.ro/> care indică, în parte, faptul că puteți utiliza copiile articolelor doar pentru utilizare personală, necomercială. Vă rugăm să contactați redacția pentru alte tipuri de utilizare la adresa contact@inovatiасociala.ro.

Orice copie a materialelor din Revista Inovația Socială trebuie să conțină aceeași notă de drepturi legale, așa cum apar acestea pe ecran sau tipărite.

Émile Durkheim, Despre sinucidere, Editura Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică, Iași, 1993, 320 pagini

Larisa-Teodora Botiș

Rezumat:

Până în anul 1897, când sociologul francez Émile Durkheim și-a publicat studiul – “Despre sinucidere” –, sinuciderea a fost considerată ca un act personal bazat pe o serie de motivații individuale. Ceea ce Durkheim a adus nou în studiul său, a fost o abordare originală și complexă a fenomenului, din perspectivă sociologică. Aceasta presupune faptul că autorul și-a îndreptat atenția în studiul său asupra grupului social căruia aparține și asupra puterii sale de a integra individul și de a-l obliga să accepte existența unor norme și valori comune. Deși Durkheim acceptă existența unor cauze psihopatologice, el se folosește de diferite studii pentru a dovedi că sinuciderea este determinată de cauze sociale și ca atare definește actul suicidal ca un fapt social. În conformitate cu o serie de parametri, precum religia, statusul marital, sezonul, grupul de referință, și prin compararea bazei de date științifice și a realității, Durkheim reușește să constate o oarecare regularitate care are efecte asupra ratei sinuciderii. De asemenea, autorul identifică patru tipuri de sinucidere, și anume: sinuciderea egoistă, sinuciderea anomică, sinuciderea altruistă și sinuciderea fatalistă, pe care le descrie din punctul de vedere al psihicului..

Cuvinte cheie: Émile Durkheim, sinuciderea

Abstract:

Until 1897, when the French sociologist Émile Durkheim published his study – “Le suicide” – the suicide, was regarded as a personal action based on a series of individual motivations. What Durkheim brought with his study was an original and complex way of approaching the phenomenon, in a sociological perspective. That means he was focusing on the social group he belonged to and its power to integrate the individual and to obligate him to accept the common rules and values. Although Durkheim accepts the existence of some psychopathological causes, he uses different studies to prove that the suicide is determined by social causes and automatically defines the suicidal act as a social fact. According to a series of parameters such as religion, matrimonial status, season, referential group, and comparing the scientific database with the reality, Durkheim manages to ascertain some regularity that has effects on the suicide rate. In his study he also identifies four types of suicide, namely : egoistic suicide, anomic suicide, altruistic suicide and fatalistic suicide and describe it from the point of view of the psychic.

Keywords: Émile Durkheim, suicide

„Sociologul are datoria să studieze cauzele prin intermediul cărora este influențat grupul, iar nu individul izolat, de el se ocupă psihologii. Dintre factorii de sinucidere la care se va raporta sunt aceia care își fac simțită acțiunea asupra ansamblului societății. Rata sinuciderii este produsul acestor factori” (p. 10).

Fraza rostită de Émile Durkheim și citată mai sus reflectă în termenii cei mai concreți esența cărții celebrului profesor și fondator al sociologiei ca disciplină științifică și universitară. Autorul oferă publicului o examinare detaliată și profundă a complexității sinuciderii ca termen și fapt, punând în evidență prin lucrarea sa condiționarea socială a judecăților morale și deschizând o considerabilă perspectivă analizei sociologice.

Émile Durkheim s-a născut la Epinal, în 1858, și a murit la Paris, în anul 1917. Provenind dintr-o familie cu o puternică tradiție religioasă, Durkheim a studiat în tinerețe, ebraica și doctrina talmudică, ajungând în timp să predea filosofie și să devină profesor de pedagogie și sociologie. La scurt timp, a dobândit statutul de fondator al sociologiei și cel de organizator al școlii franceze de sociologie, ce are drept principal punct de reper „*L’anne sociologique*” (1896).

„Sinuciderea” este cea de-a treia lucrare însemnată a lui Durkheim publicată acum mai bine de un secol (1897), însă importanța ei constă în abordarea științific riguroasă a unui fapt social din păcate încă actual și care la sfârșitul secolului al XIX-lea creștea în frecvență concomitent cu rata divorțurilor. Acest fenomen era pus pe seama declinului moral al Occidentului de la acea vreme. Pe lângă abordarea menționată, opera face trimitere și la tentativa de demonstrare a specificului sociologic al unui fenomen căruia în mod constant i se atribuie o serie de cauze individuale, psiho-patologice, rasiale și altele. Cartea aduce în prim-plan meșteșugul deosebit al autorului de a studia prin operații aritmetice relativ simple, diferitele regularități care afectează proporția sinuciderilor. Una dintre acestea este relația dintre „ritmurile sociale” și proporția sinuciderilor (sinuciderea se produce cel mai des noaptea și mai rar ziua, crește odată cu durata zilei în decursul anului și este mai frecventă la începutul săptămânii decât la sfârșitul ei). Partea metodologică a lucrării o depășește pe cea teoretică, tipologia socială a sinuciderii stabilită de Durkheim cuprinzând următoarele tipuri: „egoist”, „altruist” ori „anomic”. Întreaga operă se rezumă la variația sinuciderii în măsură inversă față de gradul de integrare a grupurilor sociale din care individul face parte. Dezintegrarea acestor grupuri atrage cu sine o situație duală: fie pozitivă pentru individ - un plus de autonomie și libertate, fie catastrofală - pierderea sensului existenței și tentativa de autosuprimare.

Din punct de vedere al structurii, cartea este divizată în trei părți: Cartea întâi (Factorii extra sociali, pp. 22-88); Cartea a doua (Cauze sociale și tipuri sociale pp. 106-226), și Cartea a treia (Despre sinucidere ca fenomen social în general pp. 241-295).

În primul capitol al Cărții întâi sunt enumerate cauzele extra sociale care au o influență considerabilă asupra ratei sinuciderilor. Acestea sunt dispoziția organo-fizică și natura mediului fizic. Pornind de la aceste cauze, specialiști precum Esquirol, Falret și Moreau de Tours, au lansat teorii care au ca numitor comun existența unor alienații mintale ale individului care prin stări psihologice nedefinite îl împing la sinucidere, această acțiune fiind una involuntară. Conform studiilor, sinuciderea constituie o entitate morbidă *sui generis*, o nebunie specială, care atacă spiritele debile și mai puțin sănătoase (pp. 22-28). Dacă sinuciderea este un act special al alienațiilor, atunci este necesară determinarea formelor pe care le ia în alienarea mintală.

Sunt cunoscute patru tipuri de sinucideri ale alienațiilor: sinuciderea maniacă (bolnavul se omoră pentru a scăpa de un pericol sau de o rușine imaginară), sinuciderea melancolică (bolnavul trece printr-o stare de extremă depresie, o tristețe exagerată, nu mai poate aprecia corect relațiile cu oamenii și lucrurile din jur), sinuciderea obsesivă (cauzată de ideea fixă a morții care domină spiritul bolnavului) și sinuciderea impulsivă sau automată (rezultată dintr-un impuls brusc și imediat, irezistibil). (pp. 29-35).

Paginile ce urmează oferă explicații referitoare la prezența sinuciderii, ca și a nebuliei, mai răspândită în orașe decât la țară, subliniind faptul că vârsta critică la care nebunia survine cu frecvență maximă este vârsta de treizeci de ani. Capitolul întâi se încheie cu premiza că nu există nici o stare psihopatică aflată într-o relație regulată și incontestabilă cu sinuciderea. Dacă o societate deține mai mulți sau mai puțini sinucigași, aceasta nu este direct proporțională cu numărul de nevropați sau alcoolici (pp. 36-48).

Durkheim trece apoi la o descriere succintă a rasei. Rasa este un factor important al înclinației către sinucidere și totodată este un grup de indivizi care prezintă similitudini, filiații, asemănări. Morselli a găsit patru asemenea grupări: tipul germanic (germanul, scandinavul, anglo-saxonul și flamandul), tipul celto-roman (belgieni, francezi, italieni, spanioli), tipul slav și tipul uralo-altaic. Conform studiilor, dintre toate popoarele germanice, doar germanii au cu adevărat înclinație către sinucidere, însă nu datorită rasei sau a zonei geografice, ci datorită civilizației în sânul căreia s-au dezvoltat și a condițiilor sociale care au determinat sinuciderea. Se mai pune problema și transmiterii acestei tendințe din generație în generație, caz în care aceasta ar depinde de o anumită stare organică. Sinuciderea are mai puține șanse să se transmită în mod ereditar, poate fi doar efectul unei alienări mintale transmise pe cale ereditară. Evoluția neîntreruptă arată că sinuciderea depinde de o cauză ce evoluează ea însăși pe măsură ce omul îmbătrânește. Ereditatea nu îndeplinește însă această condiție, căci bagajul ereditar este complet constituit din momentul în care are loc fecundarea (pp.49-68).

Predispozițiile individuale capătă mai multă influență atunci când se combină cu anumiți factori cosmici. Temperaturile extreme favorizează, conform lui Durkheim, înmulțirea sinuciderilor. Studiile lui Ferri și Morselli au dedus că temperatura are o influență directă asupra tendinței spre sinucidere. Conform spuselor lui Ferri, căldura determină creșterea excitabilității sistemului nervos, în anotimpul cald, organismului nefiindu-i recomandat să consume mult pentru a-și întreține propria temperatură. Conform teoriei anotimpurilor, toamna s-ar înregistra cele mai multe sinucideri. Dintr-o altă perspectivă, preponderența sinuciderilor de zi este evidentă. Dacă ziua este deci mai fecundă în sinucideri decât noaptea, este natural ca numărul sinuciderilor să crească odată cu creșterea lungimii zilei. Astfel, ziua favorizează sinuciderile pentru că afacerile sunt mai numeroase, relațiile umane mai puternic întrepărunse, iar viața socială mai intensă (pp. 50-87).

Durkheim încheie Cartea întâi prin a arăta în primul rând cât de puțin fondată este teoria conform căreia imitația ar fi sursa principală a vieții colective. Imitația există atunci când un act are drept antecedent imediat reprezentarea unui act similar, săvârșit anterior de o altă persoană, fără ca între reprezentare și execuție să se intercaleze vreo operație intelectuală, implicită sau explicită, referitoare la caracterele intrinseci ale actului reprodus. Ideea sinuciderii nu se naște însă de la un singur subiect pentru a se răspândi apoi la ceilalți, ci este elaborată de întregul grup care, aflându-se într-o situație disperată, alege în mod colectiv moartea. Imitația poate declanșa unele cazuri individuale, dar nu contribuie la determinarea predispoziției inegale către sinucidere a diferitelor societăți, sau a grupurilor sociale diferite din cadrul unei societăți (pp. 88-105).

În Cartea a doua (pp. 106-226), Émile Durkheim oferă un studiu detaliat al ratei sociale al sinuciderilor, pornind de la motivele presupuse. Apar, conform cercetărilor sale, următoarele tipuri de sinucidere: sinuciderea egoistă, prin parcurgerea acestui prim capitol, publicul poate desprinde două concluzii importante pe care Durkheim le transmite într-o formă accesibilă comprehensiunii cititorilor și anume, sinuciderea variază în general la fel ca știința. Omul caută să se instruiască prin știință sau ajunge la sinucidere pentru că societatea religioasă căreia îi aparține și-a pierdut coeziunea. Astfel, nu nevoia de instruire dezorganizează religia, ci invers, tulburarea ultimei dă naștere primei. În al doilea rând, religia are asupra sinuciderii o acțiune profilactică. Protestantul crede în Dumnezeu și în nemurirea sufletului la fel de mult ca și catolicul. Iudaismul nu interzice formal sinuciderea, iar Biblia nu conține nicio dispoziție împotriva morții voluntare, credința într-o altă viață fiind îndoielnică (pp. 114-129). Este analizat apoi modul cum acționează familia și societatea politică împotriva sinuciderii, odată ce religia acționează în mod protector. În vreme ce oamenii căsătoriți se bucură în general de imunitate în ceea ce privește rata sinuciderilor, consultând doar cifre absolute, celibatarii par să se sinucidă mai mult decât persoanele căsătorite. Până la 16 ani, tendința spre sinucidere este foarte scăzută, iar în categoria de vârstă imediat următoare, numărul sinuciderilor crește de 20 de ori. Celibatarii sunt o categorie inferioară restului populației, și este normal ca tagma lor să fie afectată de o mortalitate mai ridicată, de o aptitudine crescândă pentru sinucidere. În continuare Durkheim aduce în discuție văduvia, ca factor generator al sinuciderilor. Odată intervenită în mariajele fertile, tendința spre sinucidere a celui rămas este mai mare decât în cazul cuplurilor fără copii. Însă, oricare ar fi sexul favorizat, situația din timpul văduviei o continuă întotdeauna pe cea din timpul căsătoriei. Așadar, la fel cum familia este un mediu puternic protector împotriva sinuciderii, ea protejează cu atât mai bine cu cât este mai puternic încheagată. Însă cu cât grupările sociale sunt mai slăbite, cu atât individul depinde mai puțin de ele și se biziue mai mult pe sine însuși, recunoscând doar acele reguli de conduită ce servesc propriului interes. Egoismul apare în starea în care eul individual se afirmă în exces față de eul social, și în detrimentul celui din urmă (pp. 130-170).

Al doilea tip de sinucidere explicat de Durkheim este sinuciderea altruistă. Dacă Durkheim a numit egoistă starea în care eul își trăiește propria viață și nu ascultă decât de sine însuși, în următorul capitol autorul detaliază o altă formă pe care o poate lua sinuciderea. Cuvântul *altruism* exprimă destul de bine starea contrară, în care eul nu-și aparține deloc sie însuși, în care se confundă cu altceva din interiorul său, cea în care polul conduitei sale se află în afară, în grupul din care face parte. Sinuciderea este frecventă la popoarele primitive, dar prezintă și caracteristici particulare: sinuciderea bărbaților ajunși la bătrânețe sau atinși de boală, sinuciderea femeilor la moartea soțului, sinuciderea servitorilor și supușilor la moartea stăpânului. Tristețea altruistului este făcută din speranță, alimentată de existența după viață a celor mai frumoase perspective. Mai mult, în societățile contemporane nouă, soldații care preferă moartea în locul umilinței înfrângerii, sau despre nefericiții care se sinucid pentru a-și proteja familia de rușine, aflăm că ei cedează unor motive altruiste, îndeplinind acest gest pentru că țin la ceva mai mult decât la propria persoană. Și sinuciderea militară este tot o formă de sinucidere altruistă, soldatul alege să se omoare pentru cea mai mică problemă, pentru cele mai superficiale motive (pp. 171-192).

Cea de-a treia formă de sinucidere - sinuciderea anomică dă și titlul următorului capitol (pp. 193-225), unde citim că Durkheim atribuia creșterea numărului de sinucideri mai puțin accentuării sărăciei, și mai degrabă crizelor pozitive, benefice, al căror efect este de a ridica brusc prosperitatea țării. Starea de dereglare sau anomie specifică acestui tip de sinucidere este întărită de faptul că pasiunile sunt mai puțin disciplinate exact în momentul când ar avea nevoie de mai multă disciplină. Dacă anomia s-ar produce doar prin accese intermitente și sub formă de crize intense, ea ar determina din timp în timp, variații ale ratei sinuciderilor. Starea de suferință a oamenilor, datorată dereglării activității lor și a unor mecanisme sociale, precum și lipsa prezenței societății, creează un haos intrinsec, o lipsă a regulilor în care subiectul uman nu se poate afirma și alege deci să se sinucidă. Funcțiile industriale furnizează o mare parte din acest tip de sinucideri (pp. 193-225).

În ultimul capitol al cărții a doua (p. 226-240), suntem informați de modul în care conștiința poate deveni sursa răului pentru oameni, dar numai atunci când are o dezvoltare maladivă, când, întorcându-se împotriva propriei sale naturi, se decretează a fi absolută și caută în ea însuși propriul țel. În consecință apare și conceptul de

sinucidere epicuriană la subiecții care sunt conștienți ca viața lor este limitată și îngrădită de anumite reguli și atunci nu cer nimic. Epicur își sfătuia adepții să trăiască atât timp cât mai găseau vreun motiv să o facă. În raporturile dintre sinuciderea egoistă și cea anomică există diferențe. În primul caz, inteligența reflexivă este cea afectată și se hipertrofiază, în vreme ce în al doilea caz este afectată sensibilitatea. În primul caz, gândirea este obligată să se închidă în ea însăși nemaivând obiect, spre deosebire de al doilea caz în care pasiunea nu mai are scop. Sinucigașul egoist se pierde în infinitatea visării, iar cel anomic în cea a dorinței. Această diferențiere este necesară în înțelegerea variatelor motive care generează tipurile de sinucidere aferente. Durkheim încheie capitolul prin menționarea diferenței dintre numărul de sinucideri petrecute vara prin înec și cele din restul anului care este nesemnificativă, deși vara ar trebui să fie anotimpul cel mai prielnic (pp. 226-240).

În cea din urmă carte (pp. 241-295), Durkheim încearcă să precizeze natura realității căreia îi corespunde rata sinuciderilor și pe care o exprimă numeric (pp. 241-320).

În capitolul 1 a celei de a treia părți, Durkheim concluzionează că sinuciderea a fost prezentată ca un produs al unui anumit temperament, ca un episod greu inteligibil al neurasteniei, supus aceluiași factori ca neurastenia. De vreme ce acte morale ca sinuciderea, se reproduc în mod uniform, rezultă că ele depind de forțe exterioare indivizilor. Natura acestor forțe nu poate fi decât morală și cum, în afară de omul individual, nu există pe lume altă ființă morală decât societatea, rezultă că forțele exterioare sunt neapărat sociale. Autorul creionează în lucrarea sa existența a două forțe antagoniste, având o putere incomensurabilă și anume: una care vine de la colectivitate și caută să acapareze individul, iar cealaltă vine de la individ și acționează asupra primei. În consecință, variația numărului de sinucideri poate depinde doar de condițiile sociale determinate, singurele elemente variabile (pp. 241-263).

În capitolul 2, Durkheim încearcă să stabilească dacă sentimentele pentru semenii noștri sunt o extensie a sentimentelor egoiste sau dacă sunt independente de ele. Legislația sinuciderii a traversat două faze principale: în prima fază i s-a interzis individului să se sinucidă din proprie inițiativă în cea de-a doua condamnarea era absolută și fără excepții. Societățile primitive aveau o atitudine represivă vis-a-vis de actul sinuciderii, pedepsindu-i grav pe cei care optau pentru această acțiune. Cadavrele celor care se sinucideau erau torturate și batjocorite. Se face referire și la faptul că femeia se sinucide și ucide mai puțin decât o face bărbatul, iar această tendință nu provine din structura sa fiziologică diferită, ci din modul diferit în care participă ea la viața colectivă. Acolo unde omuciderea este foarte răspândită, ea conferă un soi de imunitate contra sinuciderii (pp. 242-294).

În ultimul capitol al cărții a treia, autorul încearcă să stabilească dacă starea prezentă a sinuciderii este sau nu normală la popoarele civilizate. Societățile inferioare tratează sinuciderea altruistă cu o normalitate ieșită din comun. Fiind bazate în principal pe subordonarea strictă a individului față de grup, sinuciderea rezultă a fi la aceste popoare un procedeu indispensabil al disciplinei colective. Omului îi era implementat să își privească viața ca pe o existență lipsită de valoare și că oricând putea să apară un eveniment, un incident care să îi pună capăt cu ușurință. Curba ascendentă a morților este așadar determinată nu de evoluția spre progres a civilizației actuale, ci de o stare de criză și perturbație, care nu poate continua fără a constitui un pericol. (p. 295-320).

Lucrarea oferă publicului un studiu realist și concret, pe tema unui fenomen greu abordabil și comprehensibil, cum este actul sinuciderii și a ansamblului faptelor sociale care îl determină. În centrul preocupărilor se situează dorința de a analiza comportamentul intrinsec al actanților sociali. Aceștia sunt victime ale unor forțe distructive pe care nu le pot controla și care se perpetuează de la o societate la alta, de la o perioadă cronologică la alta. Actul sinuciderii este omniprezent și victorios în lupta cu timpul și cu evoluția civilizației. Acesta este motivul pentru care el nu reprezintă o reactualizare a ceea ce a fost cândva, ci o realitate evidentă a timpului prezent. Studiul lui Émile Durkheim vizează și societatea contemporană, prin raportarea la subiectul uman ca ființă vulnerabilă și predispusă atacurilor propriului conștient. De asemenea, se adresează tuturor celor care ar putea fi în mod involuntar prejudiciați de acest fenomen social.

Curând se vor împlini 100 de ani de la moartea lui Émile Durkheim și 120 de ani de la publicarea cărții, iar recenzia curentă se dorește a fi un omagiu adus personalității sale și aportului său în studiul faptelor sociale. Lucrarea de față este atât o tentativă de prezentare a complexității factorilor sociali și a stărilor patologice care generează fenomenul sinuciderii, cât și un efort de a înlătura prin cunoaștere psiho-sociologică perpetuarea acestuia.